

Дмитро Гаврилюк

ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ РИЗИКІВ
АБСЕНТЕЇСТСЬКОГО ТИПУ ПОЛІТИЧНОЇ
ПОВЕДІНКИ УКРАЇНСЬКИХ ВИБОРЦІВ
(у контексті політичної модернізації України)

Стаття є логічним етапом продовження викладу основних здобутків наукового дослідження феномену електорального абсентеїзму. В цій науковій публікації автор звертає увагу на шляхи розв'язання ризиків від абсентеїзму як типу політичної поведінки, зокрема в українському аспекті і в контексті політичної модернізації України.

Ключові слова : абсентеїзм, політична модернізація, адміністративна відповідальність, політичні дії, виборча позиція.

Dmytro Gavriiliuk. Ways of overcoming risk absenteeism as a type of political behavior ukrainian voters (in the context of political modernization of Ukraine). *Article is both logical and systematic continuation of key milestone achievements of scientific research the phenomenon of electoral absenteeism. In this scientific publications the author draws attention to ways to address risks of absenteeism as a type of political behavior, particularly in the Ukrainian aspect in the context of political modernization in Ukraine.*

Key words: *absenteeism, political modernization, administrative responsibility, political action, election position.*

Процес політичної модернізації в Україні історично належить до вторинного (неорганічної) типу політичної модернізації, характерного для перехідних суспільств, які прагнуть вписатись у процес, що його російський політолог В. Пугачов називає "осучасненням навздогін". Це зумовлює своєрідність у самому державотворчому процесі в Україні, яка, на думку сучасного українського економіста В. Малеса, полягає в переході, по-перше, від колоніального статусу на шлях самостійного розвитку і, по-друге, від тоталітарно організованого державно-монопольного управління методами прямого розпорядництва (командно-адміністративна система) до визначення державних пріоритетів соціально-економічного розвитку, виходячи із суспільних потреб. Однією із таких вимог сучасного політичного часу перед Україною постає модернізація багатогранного виборчого процесу і його складових [1]. Проте на шляху до відносної стабілізації в цьому аспекті лишається чимало дискурсивних ризиків, один з яких проявляється у формі неоднозначного типу політичної поведінки українського виборця, а саме – як феномену абсентеїзму.

Абсентеїзм, за визначенням українського вченого Шве-ди, проявляється байдужим ставленням людей до використання своїх політичних прав, ухиленням від виконання громадянських обов'язків, у першу чергу від участі у виборах.

Цікавим є те, що перші свідчення абсентеїзму зафіксовані вже в III ст. до н.е. Саме тоді значна кількість римських громадян, які, на відміну від афінян, не отримували жодних винагород за участь у політичних подіях і могли розраховувати тільки на власні сили, віддавали перевагу тому, щоб забезпечувати своє існування власною працею, і не могли дозволити собі частої та тривалої участі у зібраннях, за винятком тих випадків, коли йшлося безпосередньо про їхні інтереси [2].

Звичайно дуже важливо розуміти, що під час кожних виборів в усіх демократіях знайдуться особи, які не голосують тому, що вони хворі, погана погода, перебувають далеко від місця постійного проживання або існують якісь інші проблеми. Проте частина виборців із правом голосу не голосує систематично. Саме це явище в поведінці виборців й прийнято називати абсентеїзмом. Нині в багатьох

країнах вважається нормальним, коли до виборчих скринок приходить від третини до половини виборців. Такий стан викликає занепокоєння і політична наука намагається знайти цьому пояснення.

Існує багато причин того, чому люди відмовляються брати участь у політичних подіях, зокрема у виборах. Залежно від мотивів неучасті у виборах виділяють такі види абсентеїзму: політичний, економічний, соціальний, аполітичний. При політичному абсентеїзмі виборець, ухиляючись від участі у виборах, таким чином висловлює свій протест політичним програмам та передвиборним платформам усіх кандидатів, він вважає, що жодна з них не відповідає його власним політичним поглядам. Політичний абсентеїзм може бути також пов'язаний сумнівами виборця щодо можливості проведення чесних виборів. При економічному та соціальному абсентеїзмі виборець висловлює протест стосовно складної економічної чи соціальної ситуації, що склалася в суспільстві (безробіття, недостатня соціальна захищеність, погана екологія тощо), він не вірить у бажання та здатність всіх кандидатів боротися з цими негативними явищами. Аполітичний абсентеїзм не пов'язаний з політичною демонстрацією, він полягає в байдужому ставленні, відсутності будь-якого інтересу виборця до виборів та політики загалом.

Абсентеїзм може бути пов'язаний з нерозвиненою політичною свідомістю людей. Рівень неучасті в голосуванні значно вищий серед людей із низьким соціально-економічним статусом. На це впливає притаманний цій групі нижчий рівень освіти, відсутність "пізнавального досвіду", необхідного для розуміння складних державних справ. Нарешті, багато виборців із нижчим статусом не голосують, бо не вірять, що система може відповісти на їхні потреби. Їм здається, що жодна партія чи кандидат не представляють їхніх інтересів [2].

На думку деяких дослідників, причиною зростання абсентеїзму є відчуженість від політичного процесу, що, у свою чергу, є наслідком загального послаблення соціальних зв'язків у суспільстві, які могли б забезпечити зовнішнє заохочення голосувати, а також підвищити відчуття значущості виборів. Причиною абсентеїзму може бути й

протест проти недемократичного виборчого законодавства, проти недоліків виборчої системи або й існуючої форми правління взагалі. Абсентеїзм може бути й відбиттям прагнення людей відсторонитися від політики, в якій вони вбачають марнославне та амбіційне змагання групових, егоїстичних інтересів.

У інших випадках причинами неучасті можуть бути такі протилежні мотиви, як прагнення заявити політичний протест або, навпаки, повне задоволення своїм становищем, на яке вибори не можуть вплинути. Е. Переа дослідила причини абсентеїзму у 15 країнах Західної Європи і прийшла до висновку, що серед основних чинників неучасті у виборах виступають індивідуальні мотиви, одночасно простежується вплив дії різного роду інституційних стимулів. На думку дослідниці, дуже складно вивести загальноприйнятні залежності між абсентеїзмом індивідуальними та інституційними стимулами.

Оцінка ролі абсентеїзму в політичній науці неоднозначна. Одні дослідники наполягають на необхідності залучення якомога більшої частини людей у різні форми політичної участі. Інші ж вважають, що обмежена участь і неучасть може розглядатися як стабілізуючий чинник, оскільки активізація аполітичних верств населення, залучення їх до політичного процесу може спричинити дестабілізацію політичної системи [3]. Але ми, як наукове експертне товариство, не маємо професійного права досліджувати дискусійні питання у форматі "або – або", а натомість – "і одне, і інше", тому відразу наполягаємо на критичному політологічному аналізі конкретних ризиків абсентеїзму, що простежується в політичній поведінці українських виборців, які, на наш погляд, заслуговують бути почутими науковою та суспільною громадами.

Перший ризик. "Свобода політичної участі" – згідно зі ст. 38 Конституції України: "Громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування" [4]. Але це право у поєднанні зі свободою особистості дозволяє не брати участі у політичному житті, виборчій кампанії. Тим самим абсентеїзм виступає

як ознака свободи людини в суспільстві. Але свобода від неучасті у політичному житті обертається формуванням відсутності свідомості, байдужості до суспільно-політичних справ суспільства і держави. Тому підкреслимо, що, володіючи загальною та політичною культурою, людина зобов'язана вільно реалізовувати свої права у політичному житті. Масовий абсентеїзм може підірвати демократичні механізми управління соціумом, зробити населення об'єктом маніпулювання, абсолютно підвладним "верхам", сформувати пасивну особистість.

Другий ризик. "Абсентеїзм виборців" – відображає не неприйняття політики як такої, а відкидання усталених способів політичної дії. Така оцінка дозволяє припустити, що у разі чергового загострення політичної ситуації або скільки-небудь серйозного повороту до інших способів реалізації політики потенційна енергія мас може трансформуватися в політичну протестну дію. [5]. Тож дискусія щодо радикалізації чи мирного розв'язання конфліктів інтересів сторін залишається .

Третій ризик. "Дисфункціональність політичної системи" – значне поширення абсентеїзму як у країнах класичної демократії, так і тих, які недавно вступили на шлях демократичного розвитку, пов'язане з наростанням процесів дисфункціональності в їхніх політичних системах, вичерпанням креативного потенціалу історично сформованих демократичних інститутів, виникненням «підданського» типу політичної культури у широких мас під впливом ЗМІ .

Четвертий ризик. "Невідповідність політичних орієнтацій виборців із функціональним змістом інституту виборів" . Така невідповідність очевидна для електоральної карти України вже не перші роки, вона ж нам демонструє часткову, а подекуди всю несумісність функцій, які здійснює інститут виборів (легітимація структур влади, політична соціалізація, мобілізація громадян, артикуляція інтересів різних соціальних груп) з одного боку, та політичних орієнтацій, якими громадяни вимірюють значення нинішньої влади і наявних механізмів народовладдя (виборів у нашому варіанті). Для наочного підтвердження такого ризику наведемо кілька показників соціологічних даних

двох дослідницьких центрів – вітчизняний КМІС та міжнародна фундація виборчих систем IFES. Перша ж зазначає, що ще у квітні поточного року, а понад 39 % респондентів не вважають вибори дієвим механізмом демократії, понад 50 % не бажають брати участь у чергових виборах до законодавчого органу країни восени 2012 р. Дослідження IFES у липні 2011 продемонструвало рівень підтримки до чинних інститутів влади, що нині зосереджені групами однієї політичної сили, а саме – показник підтримки до Президента України та до Верховної Ради України із відповідним показниками довіри 29 % і 18%, хоч ще в 2010 р., наприклад, рівень довіри до Президента України за даними тієї самої соціологічної інституції дорівнював 43%.

Вище вказаними ризиками, проте не остаточними в нашому дослідженні, ми мали на меті показати політологічні тлумачення зниження неявки частини виборців на виборчі дільниці для голосування, іншими словами, їх відмова від реалізації свого активного виборчого права. Абсентеїзм, і це варто визнати, має негативні наслідки. Адже для визнання виборів такими, що відбулися, і для того, щоб за їх результатами можна було визначити переможців, необхідна участь певної кількості зареєстрованих виборців. Неявка виборців не дозволяє сформувати виборні органи чи заповнити виборні посади. За таких умов виникає потреба у проведенні повторних виборів, а отже, й у додаткових фінансових затратах. Досить часто й повторні вибори не дають бажаних результатів, внаслідок чого виборні вакансії не заповнюються, що, до речі, стосується і депутатського складу Верховної Ради України та органів місцевого самоврядування.

У зв'язку з цим у деяких державах участь громадян у виборах вже розглядається не як їх право, а як їх обов'язок. Такий підхід аргументується й тим, що у давнину участь у народних зборах була почесним обов'язком громадян, ігнорування якого каралось якщо не за законом, то за звичаєм.

За сучасних умов участь у виборах слід розглядати як громадську функцію, що здійснюється не стільки в інтересах громадянина, скільки відповідно до потреб забезпечення формування і функціонування найважливіших державних

структур. Тому держава має право вимагати від своїх громадян здійснення цієї функції під загрозою застосування певних санкцій, що повинно розцінювати юридичний вияв в обов'язку (а не у праві) громадян брати участь у виборах. Так, зокрема, неучасть у виборах в Італії призводить до моральних санкцій (догана від мера чи в разі невиконання громадського обов'язку протягом п'яти років прізвища порушників вносяться до спеціальних списків, які виставляються на загальний огляд); у Мексиці – до штрафу або позбавлення волі, у Греції й Австрії, Туреччині – до тюремного ув'язнення на строк від місяця до одного року. в Аргентині особа, яка не брала участі у виборах, втрачає право перебувати на державній службі протягом трьох років; у Бельгії, залежно від кількості проігнорованих виборів, передбачені різні за розмірами штрафи [6].

Важливим фактором для пошуків альтернатив політичній неучасті є спокійна зовнішньополітична та внутрішньополітична обстановка в країні. І це цілком природно, адже дозволяє акумулювати велику корисну дію від інтелектуальної енергії активних громадян задля вирішення протиборств у сфері політичних інтересів, не заангажовуючи свою публічну діяльність у політичному процесі зайвими емоціями. Політична тема стає провідною лише в періоди революційних потрясінь, глибоких соціальних і економічних криз. У благополучні ж періоди, внаслідок інертності суспільства, політика займає дуже невеликий часовий період [7].

Серед численних соціологічних досліджень у Російській Федерації виділяються наукові висновки О.Захарова, який розглядає три шляхи подолання політичного абсентеїзму, які уявляються нам ефективними не лише в умовах сучасної Росії, а й української держави. Отже, на думку російського вченого, такими шляхами є: 1) підвищення електоральної і політичної культури населення; 2) облік впливу соціальних факторів у передвиборчій кампанії; 3) подолання соціальної кризи.

Щодо першого напрямку, то нам важливе передусім молодіжне питання. Причому тут можливі найрізноманітніші шляхи: і поглиблене вивчення в школах та інститутах усіх профілів (крім політології та суспільствознавства)

основ активного виборчого права, і проведення тематичних ігор-виборів, ігор-референдумів, і організація всередині шкільних і студентських колективів партій і рухів, і реалізація моделі держави на ігровому рівні, і багато-багато іншого. Ми можемо додати до цього контексту можливість додатково залучати старшокласників на тематичні заняття з історії виборчих процесів, моделей захисту від політичного маніпулювання та дискусії щодо політичної етики громадян і її особливий прояв під час виборчого голосування.

Крім того, передвиборні програми кандидатів повинні містити й певні соціальні чинники, які викликали б у громадян зацікавленість у електоральному процесі.

Третій напрям – це подолання соціальної кризи. Він досить популярний не тільки серед соціологів, а й політиків, громадських діячів і т.д. Цей напрям пов'язаний здебільшого з підвищенням духовного, економічного і політичного престижу країни в очах її громадян [7].

У незалежній Україні не провадилася стратегічна модернізація в сфері політичного освітнього процесу, лише часті тактичні загравання із громадянськими ініціативами, які не мали перспектив без підтримки у владних інституціях та фінансового заохочення держави. І це є дуже небезпечним, адже в країні не спрацьовують "соціальні ліфти". На нашу думку, громадянські соціально-політичні і культурні ініціативи дозволяти слід не лише на папері (як це робив кожен уряд в Україні), а й сприяти практичному вияву таких можливостей. Суть нашого висновку полягає в тому, що без ініціативного типу мислення і креативного толерантного підходу в політичних комунікаціях сучасні владні вертикалі приречені на систематичний крах і економічну поразку, і, звичайно, не варто забувати про міжнародну легітимацію таких урядів.

Маючи нагоду викласти свої позиції щодо шляхів запобігання ризикам від політичного абсентеїзму в Україні, з одного боку, а з іншого – обмежені організаційні рамки, відразу пропонуємо для політологічних, і не лише, роздумів такі вектори протидії явищу абсентеїзму в політичній поведінці співгромадян:

Перший означено як "Адміністративно-організаційний". Тут пропонуються такі заходи за систематичну

неучасть: 1) обкладання (вдруге, якщо не проголосував, наприклад, штрафом) – грошові стягнення чи заборона обіймати державну посаду протягом 3-4 років; 2) разове, проте коротко термінове замороження банківських платежів і блокування платіжних електронних систем розрахунку громадян; 3) тимчасове ув'язнення строком від 1–1,5 місяця; 4) публічні публікації "чорних списків неблагонадійних" виборців, які "безвідповідально ставляться до формування виборних представницьких органів держави"; 5) заохочення до виборчої участі у голосуванні шляхом: або визнанням дня проведення виборів вихідним оплачувальним днем із доданням тижня відпустки до щорічної місячної, або наданням разових незначних виплат з бюджету країни та гарантій погашення, в разі наявності, на 40-50% кредиту за споживчі товари і послуги для фізичних осіб і на 20-30% – для юридичних осіб (підприємств).

Другий визначено як "*Стратегічний політико-правовий*". У цьому напрямі слід зазначити, що модернізаційні процеси треба починати із 1) визначення національної ідеї, якою для нас є суверенна незалежна Україна, яка цінує свою історію, поважає сусідні держави і не здає жодного свого національного інтересу на угоду шкурним меркантильним інтересам "старій, кволій, безідейній пострадянській політичній гвардії": країна, яка буде ефективною системою державного управління, де раціонально функціонують "соціальні ліфти". Громадяни якої є активним комунітаріями із владними інституціями і які в разі її позаконституційної діяльності зможуть вибороти свою правоту. Україна, яка цінує свої стартові геоекономічні позиції і має зиск зі свого геополітичного положення; та 2) необхідності накопичувати, зваживши прорахунки і поразки свого і політичного минулого, досвід у державницькій політичній, соціальній, правовій і звичайно, культурній традиції.

У цьому векторі ми пропонуємо такі кроки: 1) введення інакшої виборчої системи, мажоритарної системи абсолютної більшості чи реформування нинішньої пропорційної системи в бік її відкритих регіональних списків; 2) забезпечити юридичними (конституційними) гарантіями неможливість "перекидання" голосів, поданих за показник "не підтримую жодного з кандидатів та списків",

які мають лишитися у виборчому бюлетені; 3) забезпечити змінами до виборчого кодексу, профільного закону про вибори і регламенту ВРУ, зокрема, чітко регламентовану процедуру механізму відозви народного депутата чи депутатів обласних і районних, сільських рад. Таким чином громадяни пересвідчаться, що політики-кандидати не виправдали їхньої довіри та очікувань, вони знають, що виправити це можна легально, і вибори залишаться дієвим механізмом демократії. Але це лише один із багатьох механізмів; 4) введення до виборчого закону змін що стосується заборони обіймати виборну посаду в третє, а політичні партії за рік до виборів мають задекларувати і доказати в єдиному (новоствореному) контролюючому органі Міністерства юстиції, МВС та ЦВК України оновлений список кандидатів на 45-50% із певним коригуванням першої двадцятки в списку. Разом з тим, змін у законі про вибори у Верховну Раду України мають стосуватися заборони вносити в список релігійних осіб, військових, людей похилого віку від 60 (70) років, громадян без вищої освіти (чи спеціалізованої) у сфері державного управління і економіко-фінансового, банківського профілю. Звичайно допускається необхідність професіоналів із інших галузей: медицини, культури, транспорту, освіти тощо. Проте пріоритети мають даватися кандидатам в депутати вищезазначеним профілям; 5) модернізаційний чинник має торкнутися і новітніх законодавчих актів, що гарантують функціонування інституту плебісцитів, у тому числі їх регулярне проведення напередодні виборів; 6) встановлення граничних норм відхилення у чисельності виборів в округах за мажоритарної чи змішаної системи виборів; 7) зниження порогової явки виборців із 50 % до 35-40% за будь-якої змішаної виборчої конструкції; 8) увага політикуму, експертів та законодавців має спрямовуватись і на розбудову стратегій впорядкування системи електронного урядування, аби забезпечити цінність кожного голосу, щоб навіть особа, яка дійсно має поважні причини, не залежні від політичної кон'юнктури, змогла проголосувати через мережу Інтернет, маючи при собі електронний підпис, законодавчо закріплений і зареєстрований у закритому списку в МВС України.

Насамкінець зауважимо, що правий російський юрист І.Калинський вбачає вирішення кризових електоральних тенденцій, пов'язаних з абсентеїзмом, головним чином у підвищенні престижу влади, що, в свою чергу, вимагає радикального посилення ефективності роботи всієї системи влади, соціальної самовіддачі всіх її структур, підпорядкування їх виключно загальним інтересам людей [8].

Будучи зацікавленим у подоланні абсентеїзму, держава разом з тим покликана виробити юридичні механізми, використання яких здатне блокувати неправові способи стимулювання активності виборців. Цим цілям служать положення законодавства, що визнають злочинними і караними дії, пов'язані із застосуванням погроз, шантажу, підкупу виборців і спонукою їх до голосування.

Якщо обирати шляхи модернізації в Україні, тоді це має бути політична демократизація. За умов належного часу рівня політичної демократизація політико-владного поля це стане однією із головною передумовою економічного піднесення. Увага державотворців, творчої, наукової еліт і громадянського суспільства має спрямовуватися на віднайдення раціональних і сучасних (модерних) механізмів мобілізації та ефективності громадянської участі, адже вона є нагальною потребою нашої багатотраждальної України внаслідок неусталеності ("ерозії") політичного режиму, надії певних політичних сил на повернення до вигідної для них недемократичної практики України. Отож, саме свідома участь широких верств населення у виборчих процесах забезпечує перетворення демократії із формальної в реальну.

---

1. Політологія : Навчальний посібник / Юрій М.Ф. – К.: Дакор, КНТ, 2006. – 416 с.

2. Шведа Ю.Р. Партії та вибори: енциклопедичний словник / Львівський нац. ун-т ім. І.Франка. – Львів, 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.lnu.edu.ua/faculty/Phil/slovyk_shveda/!partiji_i_vybory_slovyk.htm

3. Ейдіс Т.Є. Політична культура і політична соціалізація [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kulturoznanie.ru/politology/tipologiya-politicheskogo-uchastiya-politicheskij-protest-absenteizm/#more-161>

4. Конституція України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=254%EA%2F96-%E2%F0>

5. Джандубаева Зурида Заудиновна. Абсентеизм как феномен современной российской практики : Дис. ... кан. социолог. наук : 22.00.04. – Москва, 2005. – 134 с.: ил.

6. Абсентеїзм і його причини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.referaty.com.ua/ukr/details/2086/>

7. Захаров О.В. Проблема абсентеїзму в електоральній поведінці [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.edit.muh.ru/content/mag/trudy/05_2008/05.pdf.

8. Калинин И.В., Иванец Г.И., Червонюк В.И. Конституционное право России. Энциклопедический словарь/Под общ. ред. д.ю.н., проф. В.И. Червонюка. – М.: Юрид. лит., 2002.